

ОЧУВАЊЕ, ЗАШТИТА
И ПЕРСПЕКТИВЕ
РОМСКОГ ЈЕЗИКА У СРБИЈИ

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SCIENTIFIC MEETINGS

Book CLXXV

DEPARTMENT OF SOCIAL SCIENCES

Book 40

COMMITTEE FOR THE STUDY OF THE LIFE
AND CUSTOMS OF THE ROMA

PRESERVATION, SAFEGUARDING
AND PROSPECTS OF THE ROMANI
LANGUAGE IN SERBIA

PROCEEDINGS OF THE SCIENTIFIC CONFERENCE
HELD ON OCTOBER 20–21, 2016

Accepted for publication at the 6th Session of the Department of Social Sciences,
held on June 1, 2018, after being reviewed by Academicians *Tibor Varady*, Professors
Ranko Bugarski, *Dragoljub B. Đorđević*, *Ivana Vučina Simović*, *Ana Jovanović*, *Maja*
Miličević Petrović, *Dragan Todorović*, *Sanja Zlatanović*, PhD, *Stana Ristić*, PhD,
Mirjana Mirić, PhD

E d i t o r s

Academician TIBOR VARADY
BILJANA SIKIMIĆ, PhD

B E L G R A D E 2 0 1 8

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXXV

ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

Књига 40

ОДБОР ЗА ПРОУЧАВАЊЕ ЖИВОТА И ОБИЧАЈА РОМА

ОЧУВАЊЕ, ЗАШТИТА И ПЕРСПЕКТИВЕ РОМСКОГ ЈЕЗИКА У СРБИЈИ

ЗБОРНИК РАДОВА СА НАУЧНОГ СКУПА

ОДРЖАНОГ 20–21. ОКТОБРА 2016.

Примљено на VI скупу Одељења друштвених наука 1. јуна 2018. године
на основу рецензија академика *Тибора Варадија*, професора *Ранка Бугарског*,
Драгољуба Б. Ђорђевића, *Иване Вучина Симовић*, *Ане Јовановић*, *Маје Милчевић*
Петровић, *Драгана Тодоровића*, др *Сање Златановић*, др *Стане Ристић*, др
Мирјане Мирић

У р е д н и ц и

академик ТИБОР ВАРАДИ

др БИЉАНА СИКИМИЋ

Б Е О Г Р А Д 2 0 1 8

Издаје
Српска академија наука и уметности
Београд, Кнеза Михаила 35

Коректура
Невена Ђурђевић

Технички уредник
Никола Стевановић

Тираж
300 примерака

Штампа
Colorgrafx, Београд

© Српска академија наука и уметности 2018

САДРЖАЈ

Предговор – Тибор Варади, Биљана Сикимић	7
Горан Башић, <i>Право на службену употребу језика националних мањина у Републици Србији – перспективе ромског</i>	13
Goran Bašić, <i>The right to official use of languages of national minorities in the Republic of Serbia – Prospects of Romani</i>	30
Баја Лукин Сaitовић, <i>Ромски језик: актуелни процеси стандардизације у Србији</i>	31
Baja Lukin Saitović, <i>Romani: Current standardization processes in Serbia</i>	44
Ljatif Demir, <i>Romski jezik u 21. stoljeću: u labirintu varijeteta ili novim putem ka (re)standardizaciji</i>	45
Ljatif Demir, <i>Romani language in 21st century: the Labyrinth of Varieties or the new road toward (re)standardization</i>	65
Marcel Courthiade, <i>Consolidating the standardization of the Rromani language – past, present, future, in respect of dialectal diversity while granting easy worldwide communication in mother tongue</i>	67
Марсел Куртијаде, <i>Консолидација стандардизације ромског језика – прошлост, садашњост, будућност уз поштовање дијалекатског диверзитета и омогућавање једноставне комуникације на матерњем језику широм света</i>	105
Хедина Тахировић-Сијерчић, <i>Могућности очувања лингвистичке виталности ромског језика</i>	111
Hedina Tahirović-Sijerčić, <i>Possibilities for preserving the Romani language vitality</i>	130

Игор Лакић, <i>Ромски језик у Црној Гори – стање и перспективе</i>	131
Igor Lakić, <i>Romani language in Montenegro – state of art and perspectives</i>	141
Вера Клопчић, <i>Положај и употреба ромског језика у систему образовања и у медијима у Словенији</i>	143
Vera Klopčič, <i>The position and use of the Romani language in the education system and in the media in Slovenia</i>	154
Јелена Филиповић, Јулијана Вучо, <i>Зашто немамо српско-ромску билингвалну наставу у школама у Србији: у прилог поимању адитивне билингвалне наставе као друштвеног капитала</i>	155
Jelena Filipović, Julijana Vučo, <i>Why don't we have Serbian-Romani bilingual education in Serbia: towards an additive bilingual education as social capital</i>	174
Masako Watabe, <i>The NooJ Approach of Automatic Language Processing as a Tool for Systematization of Rromani Grammar in Both Description and Formal Teaching</i>	175
Масако Ватабе, <i>NooJ приступ аутоматској језичкој обради као алатка за систематизацију ромске граматике у опису и формалној настави</i>	201
Свенка Савић, <i>Корпус(на) лингвистика и ромологија у Србији</i>	203
Svenka Savić, <i>Corpus Linguistics and Romology in Serbia</i>	223
Светлана Ћирковић, <i>Савремена лингвистичка истраживања ромских говора у Србији</i>	229
Svetlana Ćirković, <i>Contemporary linguistic research of Romani language in Serbia</i>	251
Љубица Ђурић, <i>Ромолошка лексикографија у Србији: стање и доступност</i>	253
Ljubica Đurić, <i>Romani lexicography in Serbia: state of the art and availability</i>	270
Рајко Ђурић, <i>Ромски модални глаголи, нека отворена питања</i>	271
Rajko Đurić, <i>Romani modal verbs – some open questions</i>	282
Биљана Сикимић, <i>О говору београдских Рома крајем 19. века: Дејвид МекРичи</i>	283
Biljana Sikimić, <i>On Belgrade Roma vernacular at the end of the 19th century: David MacRitchie</i>	308
Анамарија Сореску Маринковић, <i>Панчевачки Роми Габори: вера и језик вере</i>	309
Annemarie Sorescu-Marinković, <i>Gabori Roma of Pančevo: Faith and the language of faith</i>	326

ПРЕДГОВОР

Српска академија наука и уметности и њен Одбор за проучавање живота и обичаја Рома Одељења друштвених наука на скуповима и трибинама посвећеним Ромима редовно се баве и питањима ромског језика и језика Рома. Тако је у тематским зборницима радова, почевши од 1992. године до данас, увек било места за лингвистичке студије или студије које су се из угла других хуманистичких дисциплина на неки начин дотицале и лингвистичких тема. Зборник радова *Очување, заштита и перспективе ромског језика у Србији* – у целини је посвећен ромском језику и први је такав у издањима Одбора.

У првом објављеном зборнику Академијиног Одбора за проучавање живота и обичаја Рома *Развитак Рома у Југославији. Проблеми и тенденције* (М. Мацура, ур.) (Београд: САНУ, 1992) објављене су лингвистичке студије Марсела Куртијадеа, Јанардан Синга Патаније и Шаипа Јусуфа. У следећем по реду зборнику *Друштвене промене и положај Рома* (М. Мацура, А. Митровић, ур.) (Београд: САНУ, 1993), није било лингвистичких радова.

Зборник *Цигани/Роми у прошлости и данас* (М. Мацура, ур.) (Београд: САНУ, 2000), објавио је радове са трећег по реду ромолошког скупа, одржаног 1996. Овај зборник садржи посебно поглавље посвећено теми „Језик и образовање“, у оквиру које су и две лингвистичке студије: Трифуна Димића и Ибрахима Османија. Уводну реч за зборник написао је лингвиста Павле Ивић (стр. 5–7). Два кључна питања која ова студија покреће и сада су, после више од двадесет година, актуелна у савременој ромологији. Први став Павла Ивића тиче се стандардизације ромског језика и имплицитно указује на званичан став лингвиста у Србији крајем 20. века:

Учење стандардног ромског, који неизбежно мора садржати мноштво импровизованих речи из цивилизацијске и апстрактне сфере, стављаће

сваког појединца пред озбиљан задатак, знатно тежи од учења стандардног језика средине, који се не мора посебно савладавати, него се, пошто испуњава човеково окружење, из њега неосетно упија у човека. (...) Ромски језик је од свих језика најмање подесан за амбициозну, друштвено релевантну стандардизацију. Нема изгледа да би неки ромски стандардни језик, било општи или регионални, могао постати заједнички комуникациони медиј Рома у Европи, или у некој европској земљи. (...) Бојим се да би наметање неког ромског стандардног језика у школама могло само отежати ионако не баш једноставан процес школовања ромске деце.

Лингвистичка ромологија, бележи даље Павле Ивић, веома је захвално поље истраживања: она од истраживача захтева вансеријска знања која превазилазе оквире опште и посебне лингвистике, њој се као науци предвиђа лепа будућност. Друго питање тицало се односа дијалеката и стандарда:

Управо оне околности које отежавају његову стандардизацију чине га фасцинантним предметом лингвистичких истраживања. Када наука буде располагала подробним описима свих ромских дијалеката, то ће омогућити да се утврде њихове сличности и разлике, да се реконструишу путеви и донекле хронологија њиховог гранања. (...) једном речју, за лингвистичка проучавања језичка ситуација европских Рома остаће елдорадо.

После скоро десетогодишње паузе, следећи зборник у овом низу *Друштвене науке о Ромима у Србији* (Београд: САНУ, 2007) објављује и радове нове генерације лингвиста – Биљане Сикимић, Светлане Ћирковић и Мирјане Мандић. У још једном зборнику са скупа *Промене идентитета, културе и језика Рома у условима планске социјално-економске интеграције* (Београд: САНУ, 2012) већ у наслову се појављује „језик“ као једна од основних тема, па садржи и четири лингвистичка рада: Игора Лакића, Биљане Сикимић, Петра Радосављевића и Анамарије Сореску Маринковић, ови радови се тичу како ромског језика, тако и румунског којим говоре Бањаша. У зборнику *Прилози стратегији унапређења положаја Рома* (Т. Варади, Д. Б. Ђорђевић, Г. Башић, ур.) (Београд: САНУ и Заштитник грађана Републике Србије, 2014), рад о румунофоним Бањашима објављује Анамарија Сореску Маринковић. У зборнику *Роми Србије у XXI веку* (Т. Варади, ур.) (Београд: САНУ, 2018), могу се наћи и лингвистички радови Марсела Куртијадеа (о стандардизацији ромског језика) и Биљане Сикимић (о спорном идентитету Ковача у Санџаку).

Тек радови настали у 21. веку отварају питање изједначавања ромског језика и језика којим говоре Роми, што даље, са своје стране, отвара још једно широко дискутовано питање – ко су све Роми у Србији и које све језике говоре као свој први и други језик (будући

да постоји широко прихваћен став, како у академској заједници, тако и међу ромским активистима, да су сви Роми у Србији – двојезични). Ситуација је у пракси ипак сложенија: двојезични или вишејезични су сви Роми осим оних који су већ напустили ромски језик, било да су у питању целе заједнице или само поједине породице.

Сви ови радови, мада садрже вредне научне увиде, у целини узевши ипак не дају репрезентативну слику о стању ромског језика у Србији, нити су довољни да се може говорити о постојању ромолошке лингвистике као развијене дисциплине у Србији.

Одбор за проучавање живота и обичаја Рома САНУ покушао је да, прво организацијом међународног научног скупа „Очување, заштита и перспективе ромског језика у Србији“ у Београду 21–22. 10. 2016, и сада издавањем тематског зборника радова под истим именом, допринесе афирмацији ромологије у Србији и да представи реално стање у заштити ромског језика. На скупу је било изложено 18 радова, од којих се 15 објављује у овом зборнику.

Идеја организатора скупа била је да окупи истраживаче који би изложили своје ставове на основу актуелног пресека стања у заштити ромског језика и унапред понуђеног сета питања. Скуп је остао отворен и за теме ван задатог оквира које су као актуелне предложили сами истраживачи. Међу темама је и листа угрожених језика Унеска која класификује ромски језик у Србији као „дефинитивно угрожен“ (*definitely endangered*). У целом свету, према проценама Унеска, има око три и по милиона говорника ромског језика. Међутим, у Србији не постоје тачни научни подаци о броју говорника ромског језика, нити о стању његове социолингвистичке виталности. Не постоје ни тачни научни подаци о ромским дијалектима и локалним говорима (о броју говорника и географским ареалима). Не постоје ни тачни подаци о Ромима мигрантима и стању њиховог језика, као ни увиди у социолингвистичку ситуацију репатрираних Рома.

Организатори су желели да радови на скупу предложе основне мере заштите. Међу такве мере спадало би, на пример, снимање локалних говора и њихово мапирање, а у следећој фази постављање базе података о ромским говорима. База података би укључивала усмене и писане изворе како за све дијалекте, тако и за ромски стандард. Поставило се и питање конкретних начина обједињавања свих постојећих, већ обављених истраживања, у једну централну базу података и умрежавање истраживача. Организатори су имали у виду чињеницу да у Србији не постоји Завод за културу Рома, који би могао да буде носилац таквог посла, као и да је број компетентних истраживача веома мали. Очекивало се да скуп иницира оспособљавање тима истраживача који би могли да обаве сложене теренске задатке (дијалектолошке и социолингвистичке природе), а који би истовремено радили на другим обли-

цима очувања ромског језика, пре свега у настави. Жеља је била да се на основу радова помогне увођењу ромског језика и културе на академском нивоу у оквиру факултетских наставних планова и програма.

Још један од циљева скупа било је стицање увида у лингвистичка истраживања ромских говора у Србији и мапирање свих варијаната ромских говора уз евентуалну процену броја говорника сваког од њих. Други постављени циљ била је подршка академској настави ромског језика: успостављање консензуса око језичког стандарда, преглед постојећих искустава у настави ромског језика и препоруке за савремену методiku наставе ромског језика као матерњег и нематерњег и, посебно, српског као нематерњег језика репатрираних Рома.

Учесницима скупа биле су предложене следеће оквирне теме: Ромски говори у Србији: дијалектолошки и социолингвистички увиди, Граматички опис ромског језика, Документовање ромских говора у Србији, Лингвистичка виталност ромског језика у Србији, Језичка политика у Србији о ромском језику, Инструменти заштите ромских говора у Србији, Ромски стандардни језик у Србији, Настава ромског језика на свим образовним нивоима, Ромски као нематерњи језик и Ромски језички пејзаж (*linguistic landscape*). А како је увид у стање заштите ромског језика у земљама у региону неопходан да би се боље осветлила ситуација у Србији, на скуп су били позвани и истраживачи из Босне и Херцеговине, Мађарске, Словеније, Хрватске и Црне Горе, уз истраживаче који су омогућили увиде у европске и светске оквире заштите ромског језика.

Зборник радова је уреднички обликован према научним изазовима које су понудили сами радови. У оквиру језичке политике посебно се издвајају радови са још увек нерешеном темом стандардизације ромског језика, уз посебан преглед актуелне језичке политике са акцентом на положај ромског језика у Србији, аутора Горана Башића. Следе радови који се баве очувањем и заштитом ромског језика у земљама у региону (Игора Лакића и Вере Клопчич, донекле и прилог Хедине Тахировић Сијерчић).

Настава ромског језика била је планирана као једна од основних тема: ипак, стањем наставе ромског језика у Србији бави се само коауторски рад Јелене Филиповић и Јулијане Вучо, а студија Масако Ватабе аутоматском језичком обрадом ромске граматике и њеном применом у формалној настави.

У зборнику следи тематски блок радова који се баве анализом садашњег стања у ромолошкој лингвистици у Србији: применом корпусне лингвистике бави се студија Свенке Савић, актуелним теренским истраживањима ромског језика студија Светлане Ћирковић, а стањем у ромолошкој лексикографији студија Љубице Ђурић. Нека конкретна питања лексикографске обрађености ромских модалних

глагола проблематизује прилог Рајка Ђурића. Домену историје ромологије у Србији (са анализираним узорцима говора београдских Рома са краја 19. века) припада студија Биљане Сикимић, а прилог Анамарије Сореску Маринковић из угла антрополошке лингвистике прати феномене употребе ромског језика у литургијској пракси малих верских заједница и тиме анализира звучни ромски језички пејзаж из савремене, неспорно ефемерне перспективе.

Радови који се у коначној форми објављују у зборнику припадају следећим лингвистичким поддисциплинама: језичка политика и заштита језика, методика наставе ромског језика, историја и преглед ромолошке лингвистике у Србији као и лингвистичка антропологија. Тематски блок језичке политике почиње уводним радом Горана Башића о службеној употреби ромског језика у Србији. Неке радове прожима одјек актуелне расправе о различитим задацима ромологије као науке и као примењене дисциплине, односно разматрања о приоритету лингвистичког описа у односу на активности у раду на стандардизацији. У зборник су укључена различита, понекад међусобно супротстављена мишљења о стандардизацији и начинима стандардизације ромског језика као и посебне улоге ромске (а не само ромолошке) академске заједнице у тим процесима.

Осим ових, у савременој ромологији и иначе актуелних тема, око којих ни данас у светској академској заједници нема јединственог става, кроз радове се може сагледати и слика знатно унапредовалог стања у ромологији на некадашњем југословенском простору који, између осталог, одликује пролиферација аматерских лексикографских покушаја, употреба и (зло)употреба лексикографије. О овом феномену посебно реферишу студије Вере Клопчич, Љубице Ђурић, Рајка Ђурића, Свенке Савић, али и других аутора који се ове теме узгредно дотичу, свако на свој начин.

Већина радова у зборнику обухвата по неколико лингвистичких и сродних ромолошких тема, а аутори се често међусобно допуњавају и тематски надовезују: питањима стандардизације ромског језика, свака из свог угла, баве се студије Свенке Савић, Баје Саитовића, Љатифа Демира и Марсела Куртијадеа. Значајне предлоге за рад на корпусу дају Свенка Савић и Светлана Ћирковић. Валоризацијом преводилаштва са ромског и на ромски баве се посебно Свенка Савић и Хедина Тахировић Сијерчић.

Зборник као целина показује и то да је у Србији и у региону стасала нова генерација лингвиста ромолога, способна да се бави ромолошком лингвистиком као универзалном научном дисциплином, која, и када се бави анализом локалног, мора уважавати достигнућа светске науке.

Академик Тибор Варади и др Биљана Сикимић

ПОЛОЖАЈ И УПОТРЕБА РОМСКОГ ЈЕЗИКА У СИСТЕМУ ОБРАЗОВАЊА И У МЕДИЈИМА У СЛОВЕНИЈИ

Вера Клопчич*

А п с т р а к т . – У протекле две деценије у Словенији је дошло до квалитетног развоја на подручју употребе ромског језика у образовању и у медијима. Припремљени су бројни речници са пописом речи на неком од дијалеката. Ромски језик је присутан у медијима и програму националне телевизије и радија. Употребљавају се три варијанте ромског језика: прекмурска, долењска и балканско-ромска варијанта. Главни проблем је ниска образовна структура ромске заједнице која утиче на мању мотивацију за очување изворних ромских речи као дела културне баштине.

Кључне речи: Роми, образовање, медији, Словенија

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Присуство ромског језика у јавном животу Словеније је врло интересантна и интердисциплинарна тема која дотиче различите сфере друштвеног живота. У овом прилогу анализирамо употребу ромског језика у образовању и у медијима кроз историјску перцепцију побољшања положаја Рома и успостављања међукултурног дијалога. На тим подручјима је несумњиво дошло до квалитативног напретка у протекле две и по деценије, али су многа питања још увек нерешена и захтевају додатне напоре како већинског народа, тако и припадника ромске заједнице.

---

* Институт за национална питања, Љубљана

Роми у Словенији традиционално су насељени на подручју Прекмурја, Долењске и Беле крајине, и живе у изолованим насељима на периферији села или урбаних насеља.¹ Највећи део традиционално насељених Рома у Прекмурју живи у општини Мурска Собота (насеље Пушча) и у околини Новог Места у Долењској регији. Роми који су се доселили из других крајева бивше Југославије углавном су насељени у индустријским центрима: Марибор, Велење и Љубљана.² Према незваничним проценама, у Словенији живи више од 10.000 Рома. У различитим регијама употребљавају се различите варијанте ромског језика. Три главна дијалекта су: говор Рома у Прекмурју, у Долењској и говор балканских Рома.

У протекле две деценије издати су речници са пописом речи на неком од дијалеката који су намењени лакшем споразумевању са припадницима ромске заједнице, нарочито у области образовања. То указује на велики интерес за упознавање ромског језика, пре свега међу припадницима већинског народа.³

У све три варијанте бројне су речи позајмљене из других језика, највише из словеначког, хрватског или српског језика, са којима су Роми живели у прошлости или су их у Словенију донели Роми из других крајева бивше Југославије. Са становишта проучавања ромског језика, може се закључити да варијанте ромског језика које се говоре у Словенији одлично илуструју утицај других језика на говор припадника ромске заједнице, јер Роми или преузимају граматику и лексичке елементе од језика већине, или узимају само лексички фонд а и даље употребљавају своју граматику. То се највише препознаје у дијалекту који говоре Роми у Долењској. На интернету је доступан и двојезични словеначко-ромски списак највише употребљаваних фраза на ромском и словеначком језику. Записан је говор којим се служе Роми у Долењској регији.⁴ У том склопу наведени су многи примери употребе словеначких речи у ромским реченицама (примери даље у тексту „а“ и „б“). У другом случају, глаголи су преузети из словеначког језика и само делимично прилагођени ромској граматици (примери „ц“ и „д“):

¹ У тексту употребљавам израз *Роми*, осим у навођењу историјских извора, где цитирам оригиналне документе.

² Према попису становништва из 2002. године, број одређених Рома у Словенији био је 3246. Места са највећим бројем Рома су: Марибор 613, Ново Место 562, Мурска Собота 439, Љубљана 218, Пуцонци 137, Кочевје 127, Требње 90, Лендава / Лендва 86, Шентјернеј 86 и Тишина 85. То је био последњи попис становништва у Републици Словенији.

³ Нпр. Козлевчар Ана Марија: *Slovarček, slovensko – romski in romsko – slovenski*, Мурска Собота 2009

⁴ <http://gradiva.zik-crnometlj.eu/gradivo-szr/osnovne-fraze.pdf>

- a) *Najlačhede pica hili kmečko* (Najboljša je kmečka pica).
- b) *Phabajano soko najrajš pijo* (Najraje pijem jabolčni sok).
- c) *Župano obiskinela romano gav* (Župan bo obiskal romsko naselje).
- d) *Ov mange but pomozini* (On mi veliko pomaga).

Употребљавају се словеначке гечи и у случајевима када у другим варијантама ромског језика постоји ромска реч или је некад постојала и на овим просторима. Нажалост, велики део припадника ромске заједнице је пасиван и није довољно мотивисан за додатно усавршавање знања ромског језика и упознавања ромске културе и обичаја. Под утицајем брзог начина живота у модерно доба и инерције, све се више губи оригинално језичко богатство ромског језика.

Исцрпни „Ромско-словенски словар в диалектих ромских скупин Словеније“ штампан је у Мурској Соботи 2014. године. У првом делу монографије приказани су почети истраживања ромског језика, главни подаци из опште историје Рома и опис насељавања Рома на територији Словеније, као и детаљна анализа основних појмова правописа и граматике ромског језика. У другом делу се налази словеначко-ромски речник, са речима на три ромска дијалекта који су највише присутни у Словенији: долењски, прекмурски и балкански ромски дијалект. У припреми речника учествовали су носиоци сва три дијалекта и тако допринели богатству језичког фонда. На тај начин монографија може послужити за даља истраживања о сродности и разликама између три дијалекта који се говоре у Словенији (Ромско-словенски словар, 2014: 237–442).

ИСТОРИЈСКИ ОСВРТ

Историјски преглед показује да је интерес за употребу ромског језика у јавном животу у Словенији феномен новијег доба, зато је потребно и шире разумевање историјског контекста. Из историјских докумената из не тако давних времена може се сагледати окрутност репресивних мера које су довеле до маргинализације и искључивања Рома из јавног живота и потцењивања њихове културе, традиције и језика. У том контексту историјски положај Рома и искључивање Рома из социјалног живота у Словенији може се упоредити са ситуацијом у земљама западне Европе, где су Роми као социјална група били потиснути на маргине друштвених догађања, а у односу на већинско становништво одређује их њихов начин живота, а не етнички или културни идентитет. Током владавине царице Марије Терезије и њеног сина Јозефа II, усвојен је низ уредби о забрани номадског начина живота. Уредбом издатом 9. октобра 1783. године у параграфу 8 експлицитно се забрањује

употреба циганског језика, са казном од 24 ударца у случају кршења забране (Петровић 2000: 21–23).

Историјски извори указују на то да су у прошлости Роми у Словенији систематски прогањани. Посебни протоколи за протеривања непожељних особа усвојени су као регуларни део законодавне политике и правног поретка. Негативно историјско искуство Рома и њихова стигматизација као групе која се углавном бави илегалним пословима и организованим криминалом, и даље је присутна у многим европским земљама. То је утицало на (не)спремност Рома да своју етничку припадност, па и свој језик као непосредан израз те припадности, изражавају у јавности.

Ипак је ромски језик, иако маргинализован, већ одавно пробудио интересовање у академским круговима различитих земаља. Средином деветнаестог века европски лингвисти, а међу првима и словеначки лингвиста, правник и филозоф Франц Миклошич, свеобухватно су проучавали дијалекте ромског језика у Европи и поставили тезу да је домовина Рома у северној Индији. До тих хипотеза дошли су на основу језичких истраживања и упоредних студија, које се углавном темеље на сличности између речи и граматичких одредница у ромском језику и санскриту. Суштина академског проучавања у то доба концентрисала се на језичка питања, не упуштајући се у проучавање друштвеног положаја или ширих аспеката културе Рома.⁵

Данас је правни статус Рома у Словенији регулисан уставном одредбом, посебним Законом о Ромима (2007)⁶ и бројним законским и подзаконским актима, који између осталог гарантују Ромима и употребу, очување и развој ромског језика и културе. Такав приступ је Република Словенија потврдила и приликом ратификације Оквирне конвенције Савета Европе о заштити националних мањина.⁷

Нажалост, остаци историјског потцењивања, понижавања, стигматизације и непризнавања посебног идентитета ромске заједнице

⁵ У књизи *Gypsies* Angus Fraser наводи објашњење познатог аутора Фридриха Пота (Friedrich Pott) у предговору књизи *Die Zigeuner in Europa und Asien, 1844–1845*, који је написао ту књигу а да никада није имао личног искуства са Циганима, осим кратког виђења са неколико појединаца (Fraser 1995: 198).

⁶ *Закон о ромској заједници у Републици Словенији / Zakon o romski skupnosti v Republici Sloveniji* (Uradni list RS, št. 33/07).

⁷ Декларација садржана у вербалној ноти сталног представништва Словеније поднесена генералном секретару уз инструмент о ратификацији (25. март 1998): „Оквирна конвенција не садржи дефиницију националне мањине а то значи да је државама уговорницама препуштено да одреде групе које сматрају за националне мањине, и зато Влада Републике Словеније, у складу са Уставом и унутрашњим законодавством у Републици Словенији изјављује, да су то аутохтоне италијанска и мађарска национална мањина. У складу са Уставом и унутрашњим законодавством Републике Словеније Оквирна конвенција ће се примењивати и на припаднике ромске заједнице који живе у Словенији.“

присутни су и даље у јавном дискурсу у Словенији и изражавају се и кроз оспоравање употребе самог назива *Ром*. Познати словеначки лингвиста Војко Горјанц у студији „Није речник за сељака“, између осталог, анализира случај увредљиве употребе речи *Циганин* (а не *Ром*) у расправи о усвајању Закона о ромској заједници у словеначком парламенту у 2002. години. Тада је посланик Змаго Јелинчич Племенити доследно користио реч *Циганин* у расправи, са намером дискриминације ромске заједнице оправдавајући употребу те речи описом у РСКЈ (Gorjanc 2017: 117–118).⁸

УПОТРЕБА РОМСКОГ ЈЕЗИКА У ОБРАЗОВАЊУ КРОЗ ИСТОРИЈУ

Крајем седамдесетих година прошлог века започиње процес укључивања Рома у друштвени живот Словеније. На подручју образовања приоритет је било описмењавање, укључивање ромске деце у наставу и подстицање редовног похађања наставе. Интересовање за учење, познавање и очување ромског језика и културе било је од споредног значаја. Главни проблем био је недостатак стручног кадра са знањем словеначког и ромског језика, који би могао да помогне ромској деци при укључивању у школске програме и при савладавању градива. Познати ромолог др Ванек Шифтар наводи да је развитак ромског језика и аутохтоне ромске културе у значајној корелацији са степеном опште неписмености Рома. Пре Другог светског рата само је неколико ромских ученика похађало основну школу, а – колико је познато – ниједан је није завршио. Слично се стање наставило и касније. У школској години 1970/71. у основним школама у Мурској Сobotи у вишим је разредима било 16,5% ромских ученика а само је један завршио осми разред (Šiftar 1989: 145).⁹

Искуство из праксе показало је да многи проблеми ромске деце проистичу из недостатка знања словеначког језика или из непозна-

---

⁸ Наиме, РСКЈ/Речник словеначког књижевног језика/ доноси објашњење лексеме *Циганин*, онако како што се она користила пре изласка прве књиге речника, дакле пре 1970. године, што значи да се ради о застарелом опису, јер су најсвежији подаци из четрдесетих година 20. века, дакле из времена пре него што је ромска заједница на првом Светском конгресу Рома 1971. у Лондону уопште преузела назив Ром (Горјанц 2017: 118).

⁹ Др Шифтар је спровео анкету о употреби ромског језика којом је било обухваћено 50% ромских ученика виших разреда. Три четвртине анкетираних ученика потиче из породица у којој је говорни језик искључиво ромски, а у другима се говори један од ромских дијалеката. Ниједан од њих није ништа читао на ромском језику. Врло су ретки они којима су родитељи или неко други у насељу нешто говорили о култури Рома, приповедали им ромске бајке или их учили изворне ромске песме.

вања културе и обичаја Рома од стране већинске заједнице. Почетком деведесетих година прошлог века, у интердисциплинарном зборнику *Образовање ромске деце у предшколском образовању и основној школи*, између осталог, скренута је пажња на проблем класификације сразмерно високом проценту ромске деце у школе са прилагођеним програмима (Levičnik 1990: 32–49). Истовремено је отворено и питање сврсисходности и оправданости резултата тестирања деце, јер се често дешавало да су деца разумела питање и одговорила у складу са својим животним искуством, које се разликује од очекиваних одговора. Описан је случај ромског дечака који је на питање о томе шта би он урадио „ако би га родитељи послали у продавницу по хлеб, а продавац рекао да хлеба више нема“ одговорио: „Нисам га ја украо“ (Levičnik I. 1990: 43). У закључцима зборника, као једна од опција за решавање проблема у контакту различитих културних образаца, предложено је запошљавање ромских асистената који су упознати и са словеначким и са ромским језиком и културом.

Као и у већини земаља Југоисточне Европе, ромски асистенти почели су да се обучавају и запошљавају средином деведесетих година прошлог века, најпре у оквиру међународних програма и пројеката, као начин за превазилажење потешкоћа у учењу, за изградњу мостова између Рома и већинског народа и за елиминацију предрасуда које постоје у већинском народу али и у ромској заједници. Први услов за успешнији међукултурни дијалог јесте да чланови већине, као и припадници ромске заједнице, сазнају више о историји Рома, култури и језику и изграде међусобно поверење. То је нарочито важно при успостављању контаката са родитељима ромске деце. У зборнику *»A jutri spet pridete?« Od doma do vrtca s pomočjo dostopnih in kakovostnih predšolskih programov za romske otroke in njihove starše* (2016) сажета су теоријска сазнања и примери из праксе у установама за предшколско образовање у Словенији. Саманта Барања, истраживач на Педагошком институту и једна од уредница зборника, између осталог, у прилогу наводи чињеницу да већина Рома сматра да у предшколској доби није безбедно или прикладно да се о детету брине било ко други осим чланова ромске заједнице. Врло је вероватно да ће уласком у вртић ромска деца бити по први пут поверена на чување неке изван заједнице. Због тога је претходни рад са ромским породицама од кључног значаја за успешно укључивање ромске деце. Када радите са ромским породицама, потребно је нагласити да „није циљ интеграције да се њихова деца у вртићу морају променити или да их украду од родитеља. Потребно им је представити значај васпитања и образовања у даљем животу деце, предности двојезичности и значај очувања сопственог културног идентитета, док се дете истовремено интегрира у већинску културу. Да бисте то постигли, добро је да сту-

пите у контакт са родитељима или са породицом пре него што дете уђе у вртић. Неки ромски родитељи имају непријатна сећања на време школовања, па је важно да се препознају страхови родитеља који су повезани са предрасудама, стереотипима и дискриминацијом коју су они осећали“ (Baranja 2016: 12).

СТРАТЕШКИ ДОКУМЕНТИ И ПРОЈЕКТИ ЗА УКЉУЧИВАЊЕ РОМА У ОБРАЗОВАЊЕ

Демографски подаци из пописа становништва у Словенији из 2002. године одражавају низак образовни ниво и релативно велики број Рома који су неписмени или немају завршену основну школу.¹⁰ С обзиром на чињеницу да су Роми млада и витална популација, образовање је у фокусу мера за побољшање њиховог положаја у Словенији. У протекле две деценије усвојени су стратешки документи за успешну интеграцију Рома у образовање: Стратегија за укључивање Рома у образовање у Словенији (даље у тексту Стратегија) из 2004. године са допунама (2011), Резолуција о Националном програму образовања одраслих у РС за период 2013–2020. и Национални програм за Роме. Стратегија предвиђа следеће мере: рана интеграција ромске деце у предшколско образовање, запошљавање ромских асистената и координатора, увођење ромског језика (факултативни предмет) и учешће у посебним програмима образовања Рома у програмима за образовање одраслих особа. У контексту образовања и описмењавања одраслих у Словенији спроведе се посебни програми образовања за Роме који похађају курсеве описмењавања, основношколског образовања или адекватне стручне обуке. Међу полазницима су и ромски ученици, старији од 15 година, који нису завршили редовно основно образовање.

У оквиру истраживања спроведеног у пројекту PHARE (Професионално информисање и саветовање за Роме-ПИСР) који је водио Институт за образовање и културу Чрномелј у 2006. години, обављено је анкетање на узорку од 774 Рома у доби од 15 до 45 година, на подручју Долењске, Беле крајине, Посавја, Кочевја и Гросупља. На основу тог истраживања прикупљени су подаци о демографској и образовној структури и допуњен је постојећи концепт стручног информисања и саветовања за потребе циљне групе Рома. Израђен је акциони план за образовање одраслих Рома, а у оквиру пилот-пројекта оспособљено је 30 ромских координатора. Анкети-

¹⁰ Подаци Пописа о образовној структури припадника ромске заједнице показују ниску образовну структуру, јер више од 65% (мушкарци 60%, жене 70%) припадника ромске заједнице нема завршену основну школу.

рани припадници ромске заједнице у већини нису захтевали наставу ромског језика и културе; а неки су чак били изричито против увођења ових садржаја у редовну наставу. Уобичајен је страх ромских родитеља да би употреба ромског језика у настави могла угрозити успешну интеграцију ромске деце у области образовања. Сматрају да је ромској деци кориснија додатна обука на језику већине, тако да деца могу остварити што више могућности за даље школовање да би се успешније укључила у друштво.

Од 2010. године у Словенији су спроведени бројни европски пројекти суфинансирани од стране Министарства за образовање Републике Словеније са циљем побољшања интеграције Рома у образовању. То су били врло значајни пројекти за даљи рад. Треба поменути пројекат о додатном образовању ромских асистената (координатор пројекта био је Савез Рома Словеније), у коме је суделовало 26 ромских асистената који су се детаљно упознавали са ромском културом и традицијом. Значај додатног образовања ромских асистената је двострук: они су стручно оспособљени за пружање помоћи ромским ученицима и родитељима, за превазилажење препрека и тешкоћа у одређеним свакодневним ситуацијама, а с друге стране, ово је важан корак за обуку младих Рома који на тај начин стичу знања о сопственом идентитету и усвајају битне вештине за комуницирање у јавности. Занимање ромског асистента сврстано је у каталог НПК/стручне националне квалификације. Између осталог, у каталогу знања за ромског асистента захтева се познавање ромског језика или дијалекта, поред словеначког језика. Потребно је знање које омогућава комуницирање на словеначком и ромском језику са децом на предшколском нивоу и нивоу основне школе, као и у комуникацији са родитељима.¹¹

Пројекат за успешну интеграцију Рома у образовни систем (*UVRVI*, координатор Завод за образовање и културу Чрномелј), имао је за циљ обучавање наставног особља за рад у мултикултурној заједници и упознавање са садржајем ромске историје, културе и језика. На крају пројекта у мају 2011. године припремљен је зборник и организована је завршна конференција пројекта (Bohte, I. et al. (ur.) *Uspešno vključevanje Romov v vzgojo in izobraževanje (UVRVI) : zbornik projekta*, 2011).

У оквиру пројекта Подизање социјалног и културног капитала у подручјима у којима живе припадници ромске заједнице (носилац пројекта Институт за етничке студије из Љубљане), уведена су иновативна решења како би се ромским ученицима омогућила дугорочна подршка при савладавању градива и допунском учењу у ромским насељима. Са тим циљем постављени су вишенаменски центри

¹¹ Објављено у Службеном листу: Ур.л. 31/06.04.2007
<http://www.nrpslo.org/katalog.aspx/14600061>

(инкубатори) у ромским насељима и остварене су могућности за креативне радионице свих припадника ромске заједнице. Основни циљ овог пројекта био је створити услове за превазилажење социјалне искључености припадника ромске заједнице подизањем одговарајућег друштвеног и културног капитала у срединама у којима живе припадници ове заједнице.

УПОТРЕБА РОМСКОГ ЈЕЗИКА У МЕДИЈИМА

У протекле две деценије дошло је до квалитетног развоја у медијском сектору. Уред Владе Републике Словеније за народности већ неколико година суфинансира ромске медије који емитују редовне ромске програме на радију и телевизији. Програми су различити: неки су двојезични, неки само словеначки, а неки су само на ромском. Министарство културе такође суфинансира издавање новина, билтена, као и културне садржаје других емисија.¹² Програм на ромском језику редовно се емитује на националном програму радија и телевизије, као и у локалним емисијама Долењске и Прекмурја.¹³ У оквиру националног радија и телевизије припремају се редовне ромске емисије (*Naše poti – Amare droma*) који се емитује на радију SLO1 сваког понедељка увече и *So vakeres? – Kaj govoriš?* која се емитује једном месечно на телевизији на програму SLO1). Емисије се емитују на словеначком и ромском језику, а воде их ромски новинари.

Ромски информативни центар *ROMIC*, са седиштем у Мурској Сobotи, основан је 2003. године, а од 2008. има сопствену радијску фреквенцију.¹⁴ Поред информисања у радио емисијама за припаднике ромске заједнице, *ROMIC* обавља и задатак очувања културне баштине Рома, а преноси и културна достигнућа ромске заједнице широј јавности. Већина становништва је тако добила прилику да редовно упознаје догађаје из живота ромске заједнице. Програм припремају образовани

---

¹² Савез Рома Словеније припрема ромски часопис *Romano Them* (Свет Рома) од 1996. (тираж: 500 примерака). Излази 3–4 пута годишње. Ромско друштво Романи Унион издаје часопис *ROMANO NEVLJPE* од 1992. (излази једном годишње), а од 2010. и часопис за најмлађе *Mini multi*. Ромско друштво Чапља од 2003. издаје *ROMANO GLASO* – Ромски глас, Ромско друштво Романо пралипе из Марибора издаје *ROMANO HABERI* – Ромски глас; Ромско друштво Романо возо из Велења повремено издаје часопис *KALO BAR* – Црни камен, Ромско друштво Anglunipe од 2011. издаје часопис *Romano Lil*.

¹³ Емисије за Роме и о Ромима припремају RTV SLO, Romic / Romski informativni center ROMIC, MURSKI VAL (Romskih 60, Radio UNIVOX Kočevje, Radio Evropa 05, ROMANO ANGLUNIFE – Romska prihodnost i internetni radio RIC Ljubljana.

¹⁴ *RADIO ROMIC* емитује следеће емисије: „ŠUNEN LE ROMEN” / „Prisluhnite Romom” (дневно) и „ROMANO VILAGO” / „Ромски свет” (једном недељно, емитује се и на четири локалне станице у Словенији и иностранству).

новинари Роми, што има позитиван ефекат на мотивацију за обуку других чланова ромске заједнице и доприноси превазилажењу препрека у комуникацији између Рома и остатка популације. Истакнута ромска новинарка и водитељка ромског програма на РТВ Словеније Моника Сандрели сматра да су „Емитовања и програми на ромском радију добро примљени и међу Ромима и већинским становништвом, који су на тај начин упознати са карактеристикама ромске заједнице. Као ромска заједница, не затварамо врата другим члановима заједнице у којима радио ради. Стварамо услове за сарадњу ромске заједнице и већинске популације. Подстичемо чланове ромске заједнице да активно учествују у ромским и другим организацијама. Више пажње је потребно за информисање Рома и о Ромима. На тај начин припадници ромске заједнице добијају информације и на ромском језику, а информације у часописима и радио и ТВ емисијама доприносе, с једне стране, подизању свести припадника ромске заједнице, а с друге стране већини словеначког становништва пружају информације о животу Рома. Поред тога, емисије о Ромима имају важно место у очувању ромског идентитета, језика и културе. При том имају ромски медији велику одговорност”.¹⁵

ЗАКЉУЧАК

Иако ни ромске организације, ни теорија а ни пракса у Словенији нису јединствене око дилеме да ли треба у институцијама јавног живота у Словенији промовисати употребу различитих дијалеката или једног стандардног облика ромског језика, на подручју промовисања употребе ромског језика већ је несумњиво дошло до квалитативних промена, пре свега у школству и медијима. Ромске организације и научне установе у Словенији интензивно проучавају различите димензије и лингвистичке, психолошке и педагошке елементе употребе ромског језика као саставног дела ромског идентитета. Иако при том заступају врло различите приступе, та проучавања доприносе развоју ромског језика и мотивишу припаднике ромске заједнице за употребу ромског језика у јавном простору, а код припадника већине побуђују интересовање за упознавање богатства ромског језика и културе.

Упркос чињеници да у неким сегментима друштва још увијек постоји одбацивање ромског начина живота, дискриминација и нетолеранција према Ромима, како у јавној тако и у приватној сфери, које се у политичком и медијском дискурсу изражавају у предрасудама према Ромима, у протеклим деценијама у Словенији већ је дошло до квалитетних позитивних промена на подручју употребе ромског језика у јавном животу. У пракси, пре свега на локалном нивоу, Роми

¹⁵ Интервју В.К. са Моником Сандрели, Мурска Собота, 26. октобар 2017.

се још увек суочавају са проблемом недостатка квалификованог кадра са знањем ромског и словеначког језика. Стога је потребно континуирано подстицање за додатно оспособљавање ромских активиста и упознавање са специфичностима културе, историје, језику и обичаја Рома, као посебне вредности културне баштине мултикултурног друштва. Чињеница је да се у ставовима Рома према својој култури и језику у много чему одражавају негативни ставови и перцепција већине. Због тога је веома важно да се подигне свест Рома о вредностима њихове културе и језика, и да се на тај начин промовише социјална интеграција, уз узајамно поштовање културног и језичког идентитета већинског и ромског народа.

ЛИТЕРАТУРА

- Baranja, Samanta. „Teoretični vidiki vzpostavljanja in krepitev zaupanja med vrtcem in romskimi družinami“, »A jutri spet pridete?« *Od doma do vrtca s pomočjo dostopnih in kakovostnih predšolskih programov za romske otroke in njihove starše* (Zgonec Petra, ur.), Ljubljana: Pedagoški inštitut, 2016, 10–14.
- Bohte, I. et al. (ur.). *Uspešno vključevanje Romov v vzgojo in izobraževanje (UVRVI) : zbornik projekta : profesionalno usposabljanje strokovnih delavcev v vzgoji in izobraževanju v letih 2008, 2009, 2010 in 2011 v okviru Operativnega programa razvoja človeških virov za obdobje 2007–2013*, Črnomelj: Zavod za izobraževanje in kulturo, 2011.
- Fraser, Angus. *The Gypsies*, London: Wiley, 1995.
- Gorjanc, Vojko. *Nije rečnik za seljaka*, Beograd: Biblioteka XX vek, 2017.
- Horvat, Jožek. *Romsko-slovenski slovar v dialektih romskih skupin Slovenije*, Murska Sobota: Zveza Romov Slovenije, 2014.
- Kozlevčar, Ana Marija. *Slovarček, slovensko – romski in romsko slovenski*, Murska Sobota: Zveza Romov Slovenije, 2009.
- Levičnik, Irena (ur.). *Vzgoja in izobraževanje romskih otrok v predšolskem in osnovnošolskem obdobju*, Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, 1990.
- Miklosich, Franz. *Beiträge zur Kenntnis der Zigeunermundarten* : aus den Sitzungsberichten der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften zu Wien, [philosophisch-historische Klasse, 1874–1880].
- Петровић, Ђурђица. „Цигани у Срему у XVIII веку (прилог проучавању)“, *Цигани/Роми у прошлости и данас* (М. Маџура, ур.), Београд: САНУ, 2000, 11–35.
- Šiftar, Vanek. „Jezik i kultura Roma u Sloveniji“, *Jezik i kultura Roma* (Šipka, M., ur.), Sarajevo: Institut za proučavanje nacionalnih odnosa, 1989, 143–150.
- Zakon o romskoj zajednici u Republici Sloveniji / Zakon o romski skupnosti v Republici Sloveniji* (Uradni list RS, št. 33/07).
- Žagar, N.; Klopčič, Vera (ur.). *Poklicno informiranje in svetovanje za Rome - PISR: zbornik projekta*. Črnomelj 2006: Zavod za izobraževanje in kulturo: = Institute for Education and Culture.
<http://gradiva.zik-crnomelj.eu/gradivo-szr/osnovne-fraze.pdf>

Vera Klopčič

THE POSITION AND USE OF THE ROMANY LANGUAGE IN
THE EDUCATION SYSTEM AND THE MEDIA IN SLOVENIA

S u m m a r y

In the past two decades qualitative progress has been made in Slovenia when it comes to the use of the Romani language in education and in the media. Numerous dictionaries with word lists in one of the dialects have been prepared. The Romani language is present in the media and in national television and radio programmes. Three variants of Romani are in use: the Prekmurje, Dolenjska and Balkan-Romani variants. The main problem is the generally low educational attainment of the Roma community, which leads to a lower motivation for preserving the original Romani words as part of their cultural heritage.

Key words: Roma, education, media, Slovenia